

PIESZY (338) *ai*

e jasne.

sg m N pieszy (25). ◇ *G* pieszégo (32); -égo (1), -(e)go (31). ◇ *D* piesz(e)mu (6). ◇ *A* pieszy (18), pieszégo (14); -égo (4), -(e)go (10). ◇ *I* pieszym (10), piesz(e)m (1); -ym : -em *GrabPospR* (1:1). ◇ *L* pieszym (1). ◇ *f N* pieszâ (4). ◇ *G* piesz(e)j (1). ◇ *A* pieszâ (1). ◇ *sg n N* piesz(e) (2). ◇ *A* piesz(e) (3). ◇ *L* pieszym (2). ◇ *pl N m pers* pieszy (30), piesz(e) (2); -y : -(e) *BielSpr* (11:1), *StryjKron* (2:1). *subst* piesz(e) (2). ◇ *G* pieszých (112). ◇ *D* pieszym (13). ◇ *A m pers* piesz(e) (34), pieszých (5); -ych *StryjKron*, *GrabPospR*; -(e) : -ych *BielKron* (10:1), *BielSpr* (13:2). *subst* piesz(e) (2). ◇ *I m* pieszymi (8), piesz(e)mi (3); -ymi *MetrKor*, *SkarŻyw*, *GórnRozm*; -ymi : -(e)mi *BielKron* (2:1), *BielSpr* (3:2). *f* pieszymi (2), piesz(e)mi (1) *SkarŻyw* (2:1). ◇ *L* pieszých (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII w.

1. *Poruszający się na nogach; pedes Miech, HistAl, Leop, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, Cn; pedester BartBydg, Mącz, Cn; pedes viator Mącz, Cn; pedarius Cn (330)* : także y moŃty álbo przewozy/ przepławy/ przodkiem chodzą nápráwować ludzie pieŃzy *BielSpr* 53; *GrabPospR* M2.

Zwrot: »chodzić (*a. obchodzić*), iść pieszymi nogami« [*szyk zmienny*] (2:1): Y inne wŃzytki z gorącym Ńercem y z dziękâ/ zá wŃzytki Ńpráwy Pánâ náŃzego obchodziŃlâ/ pieŃzemi nogâmi wiêcey niŃzli iâzdâ. *SkarŻyw* 140, 291, 357.

Wyrażenie: »poseł pieszy« = *goniec* (1): *Hemerodromi, Curforowie* álbo posłowie pieŃzy bárzo prętcy. *Mącz* 154c.

Przen (1) :

W przeciwstawieniu: »jezdny ... pieszy« (1): *Fortuna* rádniey ieft wicher á niŃzeli wiátr [...] raz iezdna/ drugi raz pieŃza/ raz kroluie/ drugi raz Ńebrze *KlonFlis* B.

α. *W funkcji rzeczownika* (16) : *BartBydg* 110; *Leop Num* 11/21; *BibRadz Num* 11/21, *Eccli* 16/11; *Pedes viator, PieŃzi/ curfor. Mącz* 294a, 294a; *SienLek* T[tt]; *Calep* 768a; O *Szpichlerzu Ńtáray Ńie kâzdy/ coby wozem nie łádowâl/ tylko pieŃzym: gdyŃ drogâ ná WioŃnę zła GostGosp* 90.

W przeciwstawieniu: »lotny ... pieszy« (1): *PRóžno wćiéc/ próžno Ńię przed miłóŃciâ Ńchronić/ Bo iako lotny niema pieŃzégo dogonić?* *KochFr* 39.

Szeregi: »jezdny i pieszy« (1): *Srodze ty kâzdego zelŃyŃz yezdneho y pyeŃzego/ Ktory Ńobye málo waŃy MáyeŃtatu twoyego* *LubPs* R4v.

»pieszy i jeŃdziec« (1): *Iesli [udasz Ńię] dd [lege: do] WoyŃká/ y tãm nie maŃz mieŃcâ/ GdyŃ ty pieŃzego ŃztrófuieŃz y iezdzcâ* *ProtStoj* E2.

»i konny i pieszy« (1): *Robi dzień y noc/ y konny y pieŃzy/ PrzedŃię Ńię z tego chćiwy Pan nie ćieŃzy* *KlonFlis* C4.

αα. *W szachach: pionek* (3) : *Ná Ńkrzydłâ Ńrogie Ńłonie poŃtáwiono/ A z nich Ńie Rochom bronić polecono. Wtóry rząd wŃzytek pieŃzy záŃtãpili* *KochSz* A4v, B.

Szereg: »tak jezdny jako pieszy« (1): *Drewniane trupy wŃzêdy w koło leŃâ [...] Czami łádâgdzie/ y biali pádáią. Tãk iezni/ iãko pieŃzy/ krom roznice.* *KochSz* B3v.

a. *ŃóŃnierz piechoty, piechur; peditatus Mącz, Calep; exercitus PolAnt (307)* : *MetrKor* 38/287; *Skãnderbeg* [...] *miedzy iezne ŃzykowaŃ Ńzrzelce pieŃze/ tãk iz mogli y na tẽ y ná owẽ Ńronẽ*

przechodzić *BielKron* 244v, 58, 260, 309, 309v; Gdy iedzie Cefarz ná woynę/ iáda podle niego dwa Belerbekowie po obu íthron/ idzie przy nim pieznych Iánczárów o dwádzieściá tyfiąc *BielSpr* 51v, 33, 52; *BudBib Iudic* 20/2; *ZapKościér* 1582/32v; *StryjKron* 622; *GrabPospR* Mv, M2v, M4v.

W połączeniu szeregowym (1): 3000. wíárzow/ 1000. Ráytarów/ 3000. kozakow./ 3000. ítrzelcow pieznych/ doftátiecznieby potężność woýfk Polfkich opátrzyć mogł. *GrabPospR* N.

W przeciwstawieniu: »pieszy ... jez(d)ny« (8): *BielKron* 192; Ale ci Iezdni/ ktorzy ná czele ítáli/ nie potykáli fie s piezym ludem nieprzyaciélfkim/ tylko z iezdnym *BielSpr* 30v, 10v, 15v [2 r.], 24, 65v; Gdzie Niemcy z Ruśnicámi/ y piezy Polacy/ Więcey niż iezdni wten czás ważyli Kozacy *StryjKron* 517.

W charakterystycznych połączeniach: *pieszy(-e) dziesiátnicy, janczarowie* (3), *knechci, mąz* (5), *Niemiec* (2), *Polacy, pomocnicy, rotmistrze* (2), *sluga, służebni* (4), *strzelcy* (5), *szlachcic* (2), *towarzysze, ufy* (2), *wybraniec*.

Wyrażenia: »pieszy bojownik« (1): á było ich po czterzy kroć íto tyfiący piefych boiownikow [*peditum pugnatorum*]. *Leop Iudic* 20/2.

»pieszy drab« = *pedes Mącz* [szyk 3:2] (5): panowie naschi mayá teras przy sobye livdv przy sobie [!] íbroynego dwádziefcia tíffýącz a dwa tisyącza drabow pyeschich a ítho wozow ídzyali. *LibLeg* 11/85; *Mącz* 221c, 252b, 294a; *VotSzl* E4.

»lud, ludzie pieszy« = *piechota; pedites Mącz, PolAnt; ferentarii Calep* [szyk 60:34] (62:32); *BibRadz* 1.Reg 15/4; Ten huff [*krolewski*] zewsząd piezy y lekce zbroyni ludzie okráżyli. *BielKron* 307v, 63, 65, 70v, 116v, 123v (34); *Mącz* 6b; Rzymiánie ítarzy piezemu lekkiemu ludowi przodkiem kazáli fie z nieprzyaciélem potkáć *BielSpr* 21v, 5v, 7v, 8v, 9v, 10v (47); Y ítánęli przednieyízy [...] ludu piezego walcężnego [*peditum educentium gladium*] *BudBib Iudic* 20/2; náfzy popadwízy niemáłą ízkodę w ludu piezym/ á nie wziáwízy Zamku [...] názad odciágnąć muíeli *StryjKron* 752; *ActReg* 27; Cohors - Rota piezego ludu. *Calep* 213a, 414b; BEípieczeńístwo miał í náfzych [...] zá vchwałá Séymu tego/ ludem służebnym piezym opátruiemy *SarnStat* 136, 428; *GrabPospR* M4, M4v; A iáko o Hetmány/ wodze y ludzie Ryceríkie iezdne/ w oyczyźnie náfzey/ zá lálką Bożą nie trudno: ták y o pieze lácnoy było *VotSzl* C, D4v.

»pieszy rycerz (a. rycerstwo, a. lud rycyrski, a. ludzie rycerscy)« [szyk 6:1] (7): v Rzimian/ málo bywało konnych/ á wízákofz síla á moc woiská iákmiarz wízyfłka ná piezym Ryczerítwie należaála. *KwiatKsiąz* O2v, O4v; *BielSpr* 8v, 17, 20v; *VotSzl* C; *KlonWor* 56.

»wojsko piesze« = *pedites PolAnt* [szyk 7:2] (9): Symon wytoczył woýfko íwoie/ y vderzył ná woýfko pieffe [*contra legionem*] *Leop* 1.Mach 10/41; *BibRadz* *Iudith* 2/11; *Mącz* 294a; *BielSpr* 6v, 18v, 24 [2 r.], 32; *BudBib* 1.Mach 12/49.

»pieszy żołnierz« = *peditatus Calep; manipularis pedes Cn* [szyk 3:2] (5): Owym teź piezym żołnierzom/ ktore draby zowiemy [*illa militibus, quos drabones vocamus*]/ niema być táka íwawola dáwana/ íz póspolícíe żebrzą *ModrzBaz* 37; *StryjKron* 737; *Calep* [768]a, 1106a; *SarnStat* 1039.

Szeregi: »(tak) jez(d)ny, (i, a, jako (i)) pieszy; pieszy z jezdnyimi« = *pedes et eques Vulg, PolAnt, Modrz* [szyk 34:24] (57;1): yego krolyewska mylófz raczil polozycz popis wízythkim służebnym yefznym y pyefzym wízythkych szyem *MetrKor* 38/285, 38/285, 286, 287; *Leop* 1.Par 18/4; *BibRadz*

Iudith 2/11; [*Daryjus*] zebrał przeciw Grekom fto tyfiąc ludzi piefzych/ á ieznych dzyefięć tyfiąc *BielKron* 116v, 123v, 225v, 226v, 227 (15); ma Hetman káždy z Rotmiftrzmi z dziefiątniki fwiemi thák z iezdnemi iáko s piefzymi w pole wyiáchác *BielSpr* 8, 6v, 8v, 9v, 12 [2 r.], 13 (26); *BudBib* 1.*Mach* 12/49; *ModrzBaz* 94; Połowcowie zdraycy [...] towáryfzow woyny y pomocnikow fwoich iezdnych z koni/ piefzych z fizat łupiąc zábijáli *StryjKron* 260, 315, 637, 737; *ActReg* 27; *SarnStat* 131, 132; *VotSzl* C, E4.

»(jako) pieszy i (tak) konny« [*szyk* 2:2] (4): Krol [...] ciągnął zá ludem fwym/ kthorego miał wfzythkiego około trzydzyeści tyfiąc piefzego y konnego. *BielKron* 411, 398v; *KwiatKsiąz* O4v; *SarnStat* 1039.

α. *W funkcji rzeczownika (154)* : *MetrKor* 38/287; *MiechGlab* 3; *HistAl* F7v; *RejZwierz* 102v; Ferdynánd Krol ciągnął/ máiąc ludu zbroynego sześć fet/ Hufárow tyfiąc/ piefzych proporcow 10. *BielKron* 229, 222v, 226, 228v, 244v [2 r.], 307 [2 r.] (11); *Mącz* 79b, 294a, 296d [2 r.], 342c; *RejZwierz* 163 [2 r.]; Piefzy/ ci mogą ftác ciáfno iáko potrzebá vkáže *BielSpr* 10; thedy poftawili náprzodku ieden wf f mocny dobrze fciśniony/ zá nimi drugi piefzych s ftrzelbą/ iż byli iáko zaftóná *BielSpr* 19v, 2, 5, 9, 18, 21 (13); *ModrzBaz* 121; *Calag* 213a; *SkarŻyw* [407]; *ZapKościar* 1582/32v; *StryjKron* 742 [2 r.]; *BielSen* 16, 37; bo mogłócby fię vmnieyfzyć koni/ ále piefzych/ ktoremi y Cefarz Turecki ftoi/ dáfekoby przybyło więcey. *GórnRozm* H2v, H2v; *ActReg* 27, 113, 128 [2 r.]; *SarnStat* 428, 431; *GrabPospR* Mv, M2, M2v, M4v; *VotSzl* E3.

W połączeniach szeregowych (2): Przeto zdáfoby mi fię/ żeby ná Pográniczu Podolfkim/ chowáfby potrzebá wfávawicznie [...] dwá tyfiácá Vfárzow/ trzy tyfiące Kozakow iezdnych/ dwá tyfiácá piefzych/ ná zamkách vkráinnych *VotSzl* E3; *SzarzRyt* C3.

W przeciwstawieniu: »pieszy ... jezdney« (3): Tákíe ftánowienie Woyfká pożyteczne ieft piefzym przeciwko wielkości iezdnym *BielSpr* 33, 30v [2 r.]; [*ŁaskiSprRyc* G2v].

Wyrażenie: »pieszy (dobrze a. lekko) zbrojny« (5): *BielKron* 30v; Tych wfzyftkich piefzych dobrze zbroynych bywáło w lidźbie we czterzech woyfkách (oni zwáli *Phalanges simplares*.) pojedynkowych 16384. *BielSpr* 30, 12, 30v [2 r.].

Szeregi: »drab albo pieszy« (1): Cum parvulam manum peditum haberet inermium, Aczkolwiek bárzo máły hufiec drabów albo piefzich miał. *Mącz* 282b.

»(tak, jako) jez(d)ny, (a, (jako) i, tak, ani, abo) pieszy; jezdni z piezemi« = *eques et (ac) pedes* *HistAl*, *PolAnt*, *Modrz* [*szyk* 60:24] (81;3); *KłosAlg* Gv [2 r.]; *ConPiotr* 30v, 31 [2 r.]; Dárius tedy fłyfząc że iego Rycerze wftháią/ nátichmiaft wezwał wielką wielkoć ieznych y piefzych *HistAl* E5, G8v; *Leop* 1.*Mach* 10/27; *BibRadz* 1.*Par* 18/4, 1.*Mach* 4/28; Synowie wáfzy muřą być fłuźebnikámi v niego/ iedny poczyni iezne/ drugie piefze *BielKron* 63v, 30v, 31, 86v, 124 [2 r.], 202v (22); wfciekli fię záfie do zbroie thák iezdni iáko piefzy/ y ćwiczyli fię *BielSpr* 5v; narychley przerázi woyfko nieprzyaciáfkie/ máiąc po práwey y polewey ftronie fkrzydłá dobrze ofádzone zbroyne/ iezdne s kopijámi/ piefze s ftrzelbą *BielSpr* 22, 2, 4v, 5 [2 r.], 7, 8 (32); *BudBib* *Iudith* 9/7, 2.*Mach* 12/20; *StryjWjaz* B4; niechayby wfávawiono/ áby káždy wedle máiętności fwey/ pewną liczbę ieznych ábo piefzych ná woynę ftáwił. *ModrzBaz* 120, 120 [2 r.], 120v [2 r.], 121, 481, 559; Konrad tež Miřtrz Prufki z wielkim woyfkíem iezdnych y piefzych woiował ziemię Sudáwfká *StryjKron* 300, 787

[3 r.]; *BielSen* 9; *Nágotuyćie* [...] *śiedmdzieśiát iezdnych y dwieście piefzych z olzczepámi* [*equites septuaginta et lancearios ducentos*] *WujNT Act* 23/23; *KmitaSpit* B; *VotSzl* C2; *SkarKazSej* 659b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r., w przeciwstawieniach 3 r.*].

»pieszy i jeździec (a. jezda)« [szyk 1:1] (2): A to zależy tak na koniech/ iáko na iędzcoch/ y na piefzych [*cum in equis, tum in equitibus, tum etiam in peditibus*]. *ModrzBaz* 110; *ActReg* 27.

»(bądź) pieszy, (a, bądź, i) konny« = *pedes, eques Vulg, JanStat* [szyk 4:1] (5): *Leop 2.Mach* 12/20; W czoło piefzé pułczono: kónni zad trzymáli *ZawJeft* 12; *ActReg* 57; *ZAden* nápotym czálu pokoiu bądź konny/ bądź piefzy/ rufznic krótkich niech nie śmie nośić. *SarnStat* 499; *CzahTr* F2v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

2. *Odbywany lub wykonywany na piechotę, bez konia; pedester Modrz* (5) : Mogą też dziećiam niebronić iázdy na koniu/ y piefzey prace: to ieft/ ábo przechadzek/ ábo fkakánia iákiego *ModrzBaz* 11.

Wyrażenia: »piesza robota [= *powinność pańszczyźniana*]« (2): Piefza robotá ma bydź we złą drogę/ w niepogody [...]: *kopániná/ grodza/ gárdliny wiazánie GostGosp* 76, 76.

»piesze ście« (1): *Slub Cefarzá Ottoná y pielgrzymowánie y piefze ście do grobu ś. Woyćie(chá) SkarŻyw* 357 *marg.*

Szereg: »pieszy, konny« (1): bywáią na dworze tumieie piefze/ turnieie konne/ bywa fzermowánie *GórnDworz* E2v.

a. [*W funkcji rzeczownika:* »piesza« = *powinność pańszczyźniana*: Druga karczma tego roku osadzona, jeszcze nie płaci. Mają karczmarze po 3 morgi, robią pieszą, szarwark do Lopzenicze winni. *LustrPom* 33.]

3. *Należący do pieszego, właściwy pieszemu* (3) : [*Kieryśniki*] tyto zwáli fthárzy ludzie *Grauis* armaturę *milites, Catafracti/* to ieft w zupełney zbroi/ która ma stać iáko mur nie przełomiona w fwoiey ípráwie/ zwłáńczá piefza *BielSpr* 5v; á ci co *cum oneribus* pożytki máią/ [*niech koń stawią*] ze 450 [złoty]ch, á wedłuk teyże proporcyej/ kozacką ármaturę y piefzą wypráwuią. *GrabPospR* N2v.

Szereg: »pieszy, drabski« (1): *Peditatus, piefzy/ drabsky ruftunek. Mqcz* 294a.

Synonim: 1.a.aa. *pieszek.*

Cf **NIEPIESZY**, **[PIECHOTNY]**, 1. **[PIECHTY]**